

ALBERT BASTARDAS
Universitat de Barcelona

Resum

Pel que fa a l'estatus del català en una Catalunya independent, el català hauria de ser la llengua oficial a Catalunya, on també hi ha de ser present el castellà, en un grau d'oficialitat diferent encara per determinar.

En els instituts, el professorat hauria de vetllar perquè el català fos la llengua de la relació intergrup, tant en l'àmbit acadèmic com en activitats extraescolars. En termes generals, el català ha de disposar de funcions exclusives i/o preferents que el facin ser percebut com un instrument útil i pràctic de comunicació i vida social.

Paraules clau: llengua catalana, oficialitat lingüística, castellà a Catalunya, política lingüística, ús lingüístic.

Abstract

Regarding the status of Catalan in an independent Catalonia, Catalan should be the official language in Catalonia, where Spanish should be also present at a different official level, still to be determined.

At schools, teachers should ensure that Catalan is the language for intergroup relations, both in an academic environment and extracurricular activities. Overall, Catalan must have either exclusive or priority functions to be perceived as useful and practical for communication and social life.

Keywords: Catalan, language officiality, Spanish in Catalonia, language policy, language use.

«Quins canvis creus que hi hauria en l'ensenyament de la llengua i de la literatura catalanes si Catalunya fos un estat independent?». «Segons el teu parer, quin estatus assoliria la llengua catalana en el nou estat? I quines repercussions tindria per a la resta dels Països Catalans?»

Com que les preguntes són de molt d'abast, i això és una taula rodona, amb un temps limitat per a cadascú, em caldrà centrar-me en alguns aspectes, i n'hauré de deixar d'altres. Per anar, doncs, al gra, i començant primer per la segona qüestió plantejada pel moderador, suposo que el que hi ha al seu darrere té més a veure amb l'estatus del castellà que no pas amb el del català, en un futur nou Estat.

Bàsicament, l'estatus del català ja sabem quin voldríem que fos, no? Llengua oficial, llengua nacional, llengua prioritària, llengua d'interrelació, llengua comuna, llengua de cohesió, etc. Amb això, estariem d'acord. Em sembla que no hi hauria discussió. El problema que es planteja en diversos debats que ja hi ha hagut anteriorment aquí mateix és la preocupació per l'estatus del castellà. És a dir, què hauríem de fer en una futura constitució catalana amb el castellà. I, eixamplant la mirada, hi ha una altra qüestió també fonamental, que és com preparar una comunitat com la nostra per esdevenir, diguem-ne, feliç lingüísticament en el segle XXI, atenent al fet que el segle XXI és un temps complicat, perquè hem anat cessant d'estar aïllats en el món. Ens trobem ara en una situació en què contínuament es produeixen moviments de població que es trasllada d'un lloc a un altre, es creen les institucions supranacionals —en l'àmbit europeu, el NAFTA, a Amèrica del Nord, MERCOSUR, etc.— i els espais econòmics s'eixamplen enormement. Per tant, moltes de les prioritzacions i principis a través dels quals havíem dibuixat el món anteriorment ara se'ns ensorren o, en tot cas, esdevenen, diguem, poc fiables. Certament, això configura una problemàtica extraordinària, que jo no sé resoldre en pocs minuts —ni en molts tampoc, ho he de confessar. És a dir, que aquí hi pot haver molts punts conflictius que no poden ser resolts amb solucions simples sinó amb aproximacions complexes. Jo crec que només puc fer algunes aportacions sobre això, a títol de reflexió i de proposta per discutir entre tots.

Penso que un dels principals problemes que tenim, en aquesta qüestió del català i el futur Estat, com us deia, és si finalment, almenys a Catalunya —perquè cada zona és distinta—, ens podrem sentir segurs en la nostra llengua i no haurem de patir, o haurem de continuar estant preocupats perquè hi ha el castellà aquí, tan damunt nostre, que la situació no canviarà gaire. Aquesta és la qüestió fonamental. Primer punt:

no sé amb precisió quin grau de reconeixement hauria de tenir el castellà, però a causa de l'actual configuració de la població de Catalunya probablement algun n'ha de tenir, i això és clar. És a dir, en aquests moments, dintre de la cultura democràtica occidental, una població, un estat nou, que no reconegui, o almenys que no doni alguna característica d'oficialitat, a una població que s'acosta, per dir-ho així, a la meitat dels individus existents seria des del punt de vista europeu difícilment concebible. I ja vam tenir l'experiència de les repúbliques bàltiques, en què hi va haver problemes d'aquest tipus que es podrien repetir aquí, perquè es veuria com una mancança la falta de reconeixement. Ara: no dic si l'oficialitat ha de ser igual, més igual, etc. Les oficialitats poden ser estrictament igualitàries, o no. Ara mateix, per exemple, de fet, no hi ha una bioficialitat estricta. Justament per això hi ha l'excepció al sistema educatiu que ara intenten, diguem, desmuntar. El català es prioritza perquè es considera la llengua pròpia i perquè el seu ús s'ha de promoure donada la història política i la situació sociolingüística actual. Per tant, podem pensar en diversos graus d'oficialitat però el reconeixement, jo crec, de la situació actual de la població de Catalunya, des del punt de vista lingüístic, hi hauria de ser.

El punt dos és el següent: llavors, continuarem tenint el problema de la possibilitat de substitució lingüística i de l'extinció del català, per l'amenaça del castellà? Perquè al capdavant aquesta és la qüestió fonamental. Per què no podem ser generosos en el reconeixement de les llengües? Per què no podem fer que tothom sigui feliç lingüísticament? Ah, perquè pensem que el català es troba en una situació, diguem, d'infravaloració, de perill, de procés evolutiu negatiu, etc. Bé, sobre això, vull dir el següent: ja sabem que hem heretat de la tradició sociolingüística nostra la idea que el bilingüisme porta a la substitució. Això ho tenim inscrit tots els que fa anys que ens dediquem a aquesta qüestió al nostre cervell, oi? I, per tant, condemnem aquesta situació. Tenim por que un bilingüisme oficial, igualitari o no, ens porti a la substitució. Continuem estant neguitosos. Jo, sobre això, i ja ho he dit altres vegades en altres llocs, però ho cito aquí de nou, retinc el que va dir ja fa molts anys el sociòleg canadenc Stanley Lieberman, que ara és professor a Harvard, i que crec que cal tenir en compte (cito de memòria): «les causes de la substitució no són les

mateixes que les de la bilingüïtzació». Això és molt important. Les causes que fan que unes persones aprenguin una o més llengües no són les mateixes causes que fan que n'abandonin una altra. Veieu això? És a dir, al món pot haver-hi molta gent i comunitats que tinguin massivament un poliglòtisme sense que això els porti ineluctablement a abandonar una de les llengües o la pròpia. Ja sé que en molts casos es demostra el contrari lamentablement, i en tenim proves en el nostre àmbit lingüístic mateix. Però la situació justament de Catalunya, la Catalunya estricta, en aquest sentit és un contraexemple. No és un cas que vagi cap a la substitució massiva i, en canvi, és un cas, actualment, d'augment intergeneracional de parlants, potser no en un altíssim grau, però sí en el fet que el català guanya més parlants que no pas en perd.

Bé, hi ha altres casos en el món que demostren això. Per exemple, si el bilingüisme portés a la substitució necessàriament, sense tenir en compte les condicions de l'ecosistema on es produeix aquest fenomen, ja no hi hauria els parlars de la Suïssa germànica perquè la seva bilingüïtzació en alemany estàndard és contínua. Per tant, ja haurien abandonat els parlars propis dels seus territoris des de fa molt de temps. També ens trobaríem ara, en aquest moment ja, amb fenòmens de substitució per exemple als països nòrdics, a Suècia, o centreeuropeus, a Holanda, on molta de la població sinó la majoria té un alt coneixement de l'anglès i, en canvi, que se sàpiga, no n'hi ha massivament, de problemes d'abandonament de l'idioma. És a dir, si ens alliberem potser d'aquesta por que el reconeixement d'altres oficialitats lingüístiques ens ha de portar a l'abandonament de la nostra, potser podrem pensar més serenament en quin tipus d'organització sociolingüística necessitem en un estat futur. És clar que amb una sola llengua oficial i amb individus monolingües el món seria més senzill i la continuïtat de l'idioma estaria plenament assegurada, però ens ha tocat viure en un altre tipus de situació, que hem de saber gestionar amb intel·ligència i eficàcia.

És important conèixer justament aquests paràmetres de la teoria sociolingüística perquè no pensem i actuem només a partir de l'emocionalitat, que aleshores ens fa tancar el pensament cap al reconeixement del castellà i també, en la mesura que calgui, d'altres codis que puguin

parlar-se en el país. Això és important perquè ho puguem organitzar bé, perquè el que sí que no hem de perdre és justament un sentit general de cohesió social i d'harmonia lingüística, és a dir, podem ser un exemple en el tractament de la diversitat lingüística i ho hem de fer bé, i això vol dir filar prim i mirar tots els elements que intervenen en la situació. Si pel fet de voler-nos mantenir en un monolingüisme oficial català, diguem, estricte, això porta a un creixement de l'*etnicització* lingüística del castellà a Catalunya —és a dir, la producció de la consciència identitària per part de persones que ara justament estan en un pla més aviat neutral—, doncs, això en el futur encara hi aniria en contra, del manteniment i eixamplament dels usos del català.

Recordo ara també un sociolingüista de l'Índia, Hans Dua, que recomana això. Ell diu (cito de memòria): «és millor que la població sigui bilingüïtzada mútuament, paritàriament, en la convivència, i justament això és bo també per al manteniment de la llengua més feble, encara que sembli una paradoxa, perquè, aleshores, aconseguïx també l'aquiescència i la bona predisposició dels altres parlants» —que, d'altra banda, com a llengua inicial, són majoritaris ja a Catalunya. Ho deixo per a la reflexió. Haurem d'avançar més i ho hem d'elaborar amb més detall, però crec que la via que hem de tenir present és justament la de trencar aquest automatisme de la idea que el bilingüisme porta a la substitució. Això passa segons les circumstàncies. És a dir, això passa quan, en una situació determinada, un grup lingüístic no només s'ha bilingüïtzat sinó que en el nivell de la representació i la noció de la seva identitat crea unes interpretacions autonegatives, en resposta, certament, a un context hostil i desfavorable per a la utilitat del seu codi propi. El que en dèiem abans l'autoodi. Quan aquest grup s'interpreta justament negativament a ell mateix és quan abandona la llengua i no la transmet a la pròxima generació. Si això, però, no passa, és a dir, si el grup és sa i té una actitud lingüística i una interpretació positives, en principi, que sapiguem dues, tres o quatre llengües, i que les usem en les funcions necessàries estrictament, doncs no té per què automàticament i de forma ineluctable portar a l'abandonament de la llengua diríem més feble, si la comparem amb els altres codis amb què té contacte. I això tant val per al grup catalanoparlant com per al castellanoparlant d'origen.

La meva proposta, doncs, seria d'intentar conciliar el poliglòtisme individual amb una prioritització de l'ús social del català, d'acord amb una distribució harmònica i equitativa —que no cal que sigui estrictament igualitària— de funcions. Dic això perquè també hi ha la qüestió de l'anglès, no? Com que estem articulats en espais d'interacció superiors, en aquest moment necessitem, si no tothom almenys una part important de la societat catalana, saber altres llengües i, en especial, l'anglès. Doncs bé, aquesta és una qüestió que també s'ha de plantejar, ja que totes les comunitats mitjanes europees com la nostra són comunitats que no són monolingües des del punt de vista dels individus, totes s'han espavilat per tenir més llengües perquè han de sortir al món. És a dir, diguem que com més «petit» ets, més poliglòt has de ser. Nosaltres, però, no en som de petits, som mitjans, eh! Dic això perquè no tinguem aquesta idea encara de les llengües petites. Som una comunitat lingüística mitjana i, per tant, el nostre paper a Europa no ha de ser menor que el danès, el finès, l'eslovè, etc. Això també és important de tenir-ho present. Siguem o no independents, hem d'aspirar al que tenen aquestes comunitats, no hem de ser menys. Hem d'aspirar-hi, d'una manera o altra. Per tant, hem de representar el paper que ens pertoca i, és clar, certament jugaríem molt millor si tinguéssim un estat propi, això segur. Tindríem reconeixement europeu, tindríem, doncs, estat a l'ONU, i a dintre d'Europa hi seríem presents molt més que no pas ara.

Hi ha un altre aspecte que voldria tractar a l'entorn del nou Estat. Habitualment, en un estatut i en una constitució, fixeuvos que hi ha la qüestió següent: es reconeix la llengua tal i la llengua tal, sobretot si hi ha doble oficialitat, no? L'una i l'altra. En canvi, ben sovint es deixa en el buit de dir: i com es comunicarà la gent, entre ella? És a dir, quina llengua és la llengua pont? Aquesta és la clau precisament. La llengua de la relació intergrupala és fonamental. És a dir, el català no pot renunciar a ser la llengua d'interrelació. Es pot reconèixer l'oficialitat d'un grup, d'un altre o el que sigui, però la funció general d'intercomunicació ha de ser servida majoritàriament per la catalana, que és la que té la legitimitat —i la necessitat— històrica per fer-ho. Per què l'altra, que diguem que no té tanta historicitat, ha d'ocupar la funció

primordial d'intergrupaltat? Cal tenir això molt present en les polítiques lingüístiques futures, i, és clar, actuals.

Passant ara al tema més concret de la llengua als instituts, la primera pregunta, què podria jo aconsellar sobre què s'hauria de fer per optimitzar l'impacte educatiu sobre els usos lingüístics? Parlaré del que cal fer ara, sense esperar, òbviament, si serem o no un estat independent. Diria abans que res que tots aquests centres que sobretot són en àrees de molta immigració han de ser centres especials amb recursos específics i una perspectiva col·lectiva distinta. És a dir, idealment tot el professorat hauria de tenir present la importància de la seva contribució per fer possible que l'alumnat pugui practicar el català al màxim i pugui sortir competent en l'ús oral, i això és el que s'ha de millorar. Això no ho tenim assolit i és l'hora també, que, a part de la gran política, parlem, doncs, també de les micropolítiques. No hem d'anar ara tots només pensant en la independència i deixar el dia a dia. Una cosa no treu l'altra i, per tant, jo crec que encara hem de fer molta feina per optimitzar els impactes del professorat. Per exemple, no sé si es fa o no es fa, però caldria ser conscient de la importància de l'establiment dels hàbits de com es parlaran els alumnes. I això s'ha de treballar ja en el primer dia de classe, perquè cal tenir clar que aquests hàbits tendiran a perpetuar-se al llarg de la seva escolarització. Per tant, heu de tenir preparades unes dinàmiques grupals que facin que, com més alumnes es mostrin com a catalanoparlants, més entre ells s'establiran pautes d'ús del català. Són coses senzilles, però moltes vegades no s'hi pensa, i no es fa, i aleshores els hàbits interpersonals es mantenen al llarg de l'escolarització i es perd un potencial important de col·loquialització. Les microintervencions poden ser molt importants.

De fet, en les tipologies de centres d'alta població d'origen immigrant, aquests s'han de percebre i s'han d'organitzar com a autèntics centres de L2, és a dir, d'ensenyament de «llengües segones», ja que la gran majoria dels alumnes no tindrà pas el català com a llengua inicial. Això implica reforçar les metodologies més adequades a aquest objectiu i sobretot un compromís clar dels mestres i professors per tal de poder assolir la bilingüïtzació efectiva en català dels milers de nois i noies que no han adquirit aquest idioma a la família o en l'entorn social immediat. Igualment és peremptòria la intervenció en les activi-

tats extraescolars, esportives i de lleure, que s'associen a activitats menys formals i institucionals que les purament escolars, per tal de poder escapar de la imatge del català com a llengua massa rígida i purament escolar o acadèmica.

I no cal oblidar que, a part del sistema educatiu, l'altre gran camp d'actuació han de ser també les empreses, que han de procurar fer del català l'idioma quotidià més habitualment usat internament i externament, reconeixent, és clar, l'ús d'altres idiomes en les relacions extracatalanes. El català ha de ser percebut per la gent jove, sigui de l'origen que sigui, com la llengua més útil a Catalunya per guanyar-se la vida, i com la més prestigiosa socialment, sense que això vulgui dir no saber bé altres llengües ni haver d'abandonar-ne cap altra. La clau de volta del sistema, en una situació de multilingüisme social, és que el català disposi de funcions exclusives i/o clarament preferents, que el facin ser percebut com un instrument útil i pràctic de comunicació i de vida social. I, en una societat amb tants moviments migratoris com la nostra, el món econòmic i comercial és fonamental en la integració lingüística de les poblacions. Caldria, doncs, una col·laboració estretíssima entre les empreses i el Govern en aquest pla.

Però, sobretot, en els instituts, repeteixo que aquests han de tenir un paper fonamental en l'afavoriment de l'ús intergrup al del català. L'hàbit, encara massa prevalent —i ara ja plenament injustificat— de no usar el català per parlar amb companys que, com tu, han anat a escola aquí i han desenvolupat una competència alta en català, té com a efecte dificultar la pràctica conversacional del català per part de tots aquells que no el tenen com a llengua inicial. Si ja m'acosto jo, no cal que t'acostis tu. Això, certament, encara pot disminuir més la motivació per fer l'esforç de practicar el català i de retruc pot augmentar la percepció d'inutilitat i prescindibilitat de la llengua. Si ni la pròpia població d'origen no prefereix el català per conversar, per quins set sous l'han de parlar les altres poblacions d'origen immigrant? La qüestió és crucial i s'ha de portar el problema a la consciència dels joves, per fer-los veure els efectes evolutius «cecs» del seu comportament actual. En especial, els joves que tenen el català com a llengua inicial han de canviar els seus hàbits quotidians, tot sabent que el seu comportament serà habitualment ben entès per la resta de persones que

viuen a Catalunya si se'ls explica adequadament la situació. I la situació i les motivacions ecolingüístiques que hi ha a favor de la promoció del català s'han d'explicar i debatre serenament a les classes, superant els continguts, crec que habitualment caducs, dels llibres de text.

Cal, doncs, fer que el català sigui útil i realment necessari i pràctic en la vida acadèmica i laboral, explicar la nostra situació i els fets històrics que ens han dut a l'estat actual de les coses i fer saber que comptem convençudament amb tothom en el nostre projecte nacional i lingüístic.